

РАДНИЧКА КЛАСА ВОЈВОДИНЕ ОД ОСЛОБОЂЕЊА ДО КРАЈА РАТА 1945. ГОДИНЕ

Као и остали делови земље после ослобођења Војводина је била знатно разорена па је требало уложити огромне напоре да би се у што скоријем року обновили фабрике, мостови, пруге и покренула производња. Било је потребно снабдети фронт и позадину и пружити помоћ јединицама НОВЈ које су водиле завршне борбе за коначно ослобођење земље.

Учешће радника у обнови и производњи после ослобођења

Главни Народноослободилачки одбор (НОО) Војводине је вероватно 17. новембра 1944. упутио писмо Главном штабу НОВ и ПОВ у коме тражи да се 1. и 4. биргади нареди да пусте на рад у руднике све рударе који нису војни руководиоци. Подвлачи се да Главни НОО Војводине сматра да би рударски радници допринели ослобођењу земље од окупатора више радећи у руднику него борећи се у јединицама ослободилачке војске. Констатује се да штабови 1. и 4. бригаде то не могу да схвате и пусте рударе из својих јединица. Тако је 1. бригада од 51 рудара пустила 19, а 4. од 73 само 10.¹

Слободна Војводина је 25. новембра 1944. објавила чланак под називом „Оживљавање привреде у Банату“ у којем се наводи да железничка радионица у Петровграду (Зрењанин) недељно оправља три локомотиве и 40 вагона. Тих дана у Петровграду радило је 12 предузећа и железничка радионица са 1.100 радника. Такође је радила и фабрика шећера која је за три месеца могла да произведе 1.200 вагона шећера. Ужурбано се радило на оспособљавању свих предузећа, нарочито електричних централа и циглана, као и на набавци угља и уља као погонских горива за њихов рад. Радници у предузећима помагали су настојања народне власти и својски се залагали да повећају продуктивност рада. Захваљујући томе железничка радионица је и поред тешкоћа недељно избацивала и по 40 оправљених вагона и три локомотиве. Војна обућарска радионица производила је дневно 100–120 пари ципела. Радило се на прикупљању сирових кожа у Бачкој које би се слале на прераду у Пертовград ради повећања производње.²

---

¹ Главни НОО Војводине, Избор и објашњења Јелена Попов, Нови Сад, Сремски Карловци, 1977, 66, 134.

² *Слободна Војводина* (даље СВ), бр. 28, 5. XI 1944, 7.

У Војводини су скоро све железничке пруге биле оштећене, а око 60 km пруга потпуно разорено. Чим је набављена грађа, дрвени прагови које су Немци пресекли замењени су новим. Такође је оправљено неколико стотина скретница. На важним скеторима за превоз ратног материјала пруге су оспособљене за свега неколико часова. Четири стотине омладинаца, мушкараца и жена по киши су даноноћно радили на рашчишћавању пруга. Железничари су се нарочито истакли у постављању шина.³

У Вршцу је још 10. октобра 1944. основана Војна радионица која је израђивала обућу и одећу за војску.⁴ Дописник Танјуга из Војводине 10. децембра 1944. јавио је да је у Петровграду основана фабрика обуће. Машине су поставили радници фабрике „Бата“. Фабрика је располагала и извесном количином сировина које су заостале после повлачења Немаца.⁵

Слободна Војводина је забележила да је Централна војна обућарница завршила једномесечно такмичење од 25. новембра до 25. децембра 1944. свечаном конференцијом на којој су у исцрпном реферату изнети резултати рада. Констатовано је да је за четири недеље произведено 1829 цокула са 9 радника, док је у претходном периоду за пет недеља израђен 1271 пар обуће са 15 радника. Наглашено је да је у такмичарско време поправљено 988 пари обуће, а у претходном периоду 949 што значи да је за време такмичења урађено 50% више него за исто толико време пре такмичења. Представник команде подручја похвалио је раднике истакавши да је вршачка централна војна обућарница једна од најбољих радионица на ослобођеној територији.⁶

После ослобођења посебно је било значајно да се оспособи железничка мрежа. На прузи Чортановци–Земун 30 дана радило је око 800 људи на дужини од 52 km. Оправљени су сви прелази, мостови, станице, радионице у Инђији и извршене друге оправке па је новембра прва машина кренула овом пругом. Први воз је стигао у Руму 9. децембра 1944, а сектор Инђија–Рума је био завршен. Оправљен је мост од армираног бетона на коме је радило 300 радника. Поправљено је 10 пропуста. Материјалом са два колосека направљен је један чиме је омогућен саобраћај. После пуштања у рад пруге Рума–Врдник једини рудник угља у Срему добио је железничку везу. На прузи Кленак–Рума саграђен је бетонски мост са гвозденом конструкцијом на води па је воз од 30. децембра могао да саобраћа.⁷ *Слободна Војводина* је у више наврата писала о поштованом раду железничара посебно у Срему. Вршене су поправке заосталог возног парка. За кратко време и поред рада под отвореним небом оправљене су три локомотиве и 46 вагона које су Немци оставили као неупотреб-

³ *Борба*, 19, 3. XII 1944, 4.

⁴ Коста Митровић, *Под кулом вршачком (Хронологија догађаја из револуционарної њокрешиа Вршца и околине од 1926. до 1945)*, Нови Сад, 1969, 227–228.

⁵ *Борба*, 27, 11. XII 1944.

⁶ *СВ*, 5. I 1945, 2.

⁷ *Истио*, 11. I 1945, 2.

љиве.⁸ *Слободна Војводина* од 28. јануара 1945. писала је да је резултат удруженог рада свих снага то успостављење железничког саобраћаја на многим пругама у Војводини: Нови Сад–Суботица, Нови Сад–Сента, Нови Сад–Тител, Нови Сад–Сомбор, а у Срему Беочин–Петорварадин–Чортановци.⁹

Радници Војводине су ударнички радили да би пружили помоћ фронту и опустошеним крајевима. У штампи су навођени многи примери ударничког и новаторског рада у свим предузећима. Орган Јединствених синдиката Рад 9. фебруар 1945. писао је о пожртвованом раду железничара нарочито у Срему. Истиче се да су железничари Срема поправили оштећену локомотиву иако нису имали ни потребног алата ни материјала. И железничари Ковина су пружали пример пожртвованог рада. За Савски мост из Ковина је помоћу посебног шлепа за превоз железничког вагона и трајекта пребачено 8 вагона гвоздених носача.¹⁰ Радници су самопрегорно радили на оправци електричних централа у разним местима Војводине.¹¹

Ради обезбеђивања дрвета за огрев и погон локомотива, пошто је довоз угља био веома отежан радници и службеници суботичке железничке станице су ударничким радом исекли 15.000 m³ дрва, при чему су дали 10.000 радних дана.¹² Посебно су се истакли машиновође и ложачи који су возили композиције према фронту и натраг подносећи јаку зиму и оскудицу у храни.¹³ У четири фабрике шећера у Војводини такође се радило ударнички и поред недостатка угља и тешкоћа у довозу репе.¹⁴

Радници и намештеници обућарске радионице „Кики“ у Сремској Митровици су такође радили ударнички,¹⁵ као и радници обућарске радионице у Вршцу.¹⁶ Радници фабрике „Јарослав Дохналек“ из Земунa су похваљени за ударнички рад пошто су у току једног месеца израдили 32.000 фуси горње коже за ципеле, затим јунећег, телећег и коњског бокса за капуте. Истовремено су израдили и 2.623 kg ђона, врата и окрајака.¹⁷ Ударничким радом обновљен је млин на ваљке у Молу. Крајем марта капацитет млина достигао је вредност какву није имао никада раније и подмиривао је све локалне потребе.¹⁸

⁸ *Истио*, 25. I 1945, 4.

⁹ *Истио*, 28. I 1945, 2.

¹⁰ *Рад*, бр. 2, 9. II 1945, 6.

¹¹ Ј. Попов, *н. д.*, 109, 206–207 и СВ, 20. II 1945, 3.

¹² СВ, 20. II 1945, 3.

¹³ *Истио*, 26. II 1945, 2.

¹⁴ *Рад*, 6, 10. III 1945, 6.

¹⁵ *Истио*, 8, 24. III 1945, 2.

¹⁶ *Истио*.

¹⁷ СВ, 31. III 1945, 2.

¹⁸ *Истио*, 1. IV 1945, 2.

И радници конфекције фабрике „Вукојчић“ у Земуну ударничким радом удвостручили су производњу.¹⁹ Шездесет механичара Сомбора до краја марта 1945. извршили су око 13.000 разних стручних радова. По ослобођењу механичари су организовали 10 гаража и радионица у којима су радили за борце Црвене армије, бугарску војску, Југословенску армију и позадински фронт. Од 13.000 разних радова, 1.154 су биле генералне оправке аутомобила и 3.218 разних заваривања. У исто време оспособљено је и напуњено 600 акумулатора, генерално оправљене 73 динамо-машине, изливено 2.864 kg разних делова и 695 kg делова од алуминијума, две авионске елисе од дур алуминијума, оспособљена три трактора итд.²⁰

Синдикално организовање радника Војводине после ослобођења

Од почетка новембра 1944. радило се на синдикалном организовању радника. Тада је одржан велики збор радника у Новом Саду на коме је говорио Јован Веселинов позивајући раднике да ступају у радне бригаде за подизање градова, успостављање саобраћаја и обрађивање поља. Сходно иницијативи ЦК КПЈ да се ради на формирању јединствених синдиката у Београду је Градски одбор Јединственог Народноослободилачког фронта (ЈНОФ-а) одржао 27. децембра 1944, проширену конференцију на којој је изабран сазивачки одбор за припрему збора свих радника, намештеника и чиновника на коме ће се изабрати Акциони одбор. Одбор је донео одлуку да се велики збор београдских радника одржи 31. децембра 1944. Он је тада заиста и одржан уз присуство 15.000 радника. На њему су изнети задаци радничке класе, за чије је остварење било потребно да радници, чиновници и намештеници створе своје синдикалне организације које би штитиле њихове економске интересе, бориле се за боље услове рада и живота за културно-просветно уздизање.²¹

На позив Акционог одбора за покретање јединствених радничких синдиката већ почетком јануара 1945. одржан је у Војводини велики број масовних зборова и конференција ради формирања синдикалних акционих одбора (Новом Саду,²² Петровграду,²³ Сомбору,²⁴ Суботици²⁵ и др.). У Београду је 23. јануара 1945. одржана Општа земаљска конференције Јединствених синдиката радника и намештеника Југославије (ЈРНЈ). У прогласу са конференције се опширно тумачи да парола „Све за фронт – све за победу над фашизмом“ значи „организовање брзе обнове и мак-

¹⁹ *Рад*, 1. IV 1945, 4.

²⁰ *Истио*, 5.

²¹ *Борба*, 1. I 1945, 2.

²² *СВ*, 61, 10. I 1945, 1. Упор. *Борба*, 10. I 1945, 2, *Политика*, 10. I 1945, 3.

²³ *Истио*, 2–3 и *Борба*, 13. I 1945, 2.

²⁴ *Истио*, 19. I 1945, 3. Упор. *Борба*, 22. I 1945, 2.

²⁵ *Истио*. Упор. *Борба*, 23. I 1945, 5.

симално повећање производње свих великих и малих, државних и приватних предузећа која производе за фронт и брзо достављање фронту свега што је потребно“.²⁶

Синдикати се организују у Старој Пазови, Панчеву, Опацима, Кикинди, Сремским Карловцима, Руми, Вршцу, Белој Цркви, Црвенки, Инђији и другим местима. На конференцији у Сремским Карловцима истакнута је разлика у улози синдиката пре и после рата: „Раније су се радници борили против својих послодаваца. Штрајковима су постизали веће наднице, али су уједно тиме смањивали производњу. Данас је дужност свих радника и намештеника да максимумом свога рада повисе производњу и тиме потпомогну даљу борбу против фашизма што више допринесу обнови земље“.²⁷

У реферату на окружној партијској конференцији за Срем се каже да раду на образовању синдиката није посвећена готово никаква пажња сем у неколико места у којима су на иницијативу партијских организација образоване синдикалне организације. У 10–15 места тај рад је текао спонтано и на иницијативу радника учесника на главној обласној синдикалној конференцији. У већини случајева до 24. марта 1945. није се приступило раду на оснивању синдиката. Оцењено је да је то велики пропуст пошто је требало да раднички синдикати буду једно од главних упоришта у обнови земље и „да послуже као најбоље средство за брзо преваспитавање радничке класе“.²⁸

На покрајинској конференцији КПЈ за Војводину 5. и 6. априла 1945. у Новом Саду констатовано је да је тада у Војводини постојао низ синдикалних подружница са преко 69.000 радника и намештеника од којих је било 37.260 пољопривредних радника. Синдикате је требало ангажовати за што већу помоћ у сетви а касније и жетви.²⁹

На иницијативу подружнице текстилних и шиваћих радника у Земуну је основано прво радничко обданиште за децу родитеља запослених по фабрикама и радионицама. Из својих материјалних средстава подружница је издржавала обданиште. Примана су деца од 2 до 10 година која су добијала доручак, ручак и ужину. О млађима се стално старала

²⁶ Борба, 28. I 1945, 1.

²⁷ СВ, 13. III 1945, 3.

²⁸ Љубица Василић, *Окружни комитети КПЈ за Војводину*, 196, 425–426. У реферату на окружној партијској конференцији Срема о улози комуниста у изградњи државе одржаној 24. III 1945. истиче да не треба ни једног часа ослабити будност према непријатељу који тежиште своје борбе преноси на привредно подручје. Трбало је водити немилосрдну борбу против саботера свих врста које је непријатељ оставио у предузећима, установама, у пољопривреди и на другим местима да раде на свргавању власти демократских снага. Наведен је случај саботаже у фабрици обуће „Мира“ у Земуну, иако је постојала партијска организација. То потврђује да није било довољно будности да се саботажа открије и спречи: *Истио*, 137, 429.

²⁹ *Покрајински комитети КПЈ за Војводину 1941–1945*, Предговор, избор и објашњење Љубице Василић, Нови Сад, Сремски Карловци, 1971, 564–565.

сестра нудиља, а о старијој деци учитељца која их је учила и васпитавала. До тада је било уписано 52 деце која су редовно долазила. Деца су спремила једну приредбу, а приход са ње предан је управи обданишта.³⁰ Синдикалне организације у суботичком округу су до 5. маја обухватале 15.413 радника. Савез железничких и транспортних радника и намештеника је тада имао 7 подружница са 1.700 чланова, који су закупили 80 јутара земље.³¹

После четири месеца припрема 6. маја у Новом Саду, у свечаној дворани Радничког дома, одржана је конференција ЈСРН Војводине, којој је присуствовало 160 делегата из свих крајева Војводине. Конференцију је отворио Лазар Плавшић, председник Покрајинског одбора Јединствених синдиката. Дневни ред конференције је био следећи: 1. Иса Јовановић: Организациони проблеми синдиката; 2. Лазар Плавшић: Задаци синдиката на обнови привреде; 3. Славко Брзак: Социјални задаци синдиката; 4. Милан Буље: Просветни задаци синдиката, 5. Извештаји делегата окружних места и 6. избор Покрајинског одбора.³²

У свом реферату Иса Јовановић је констатовао да у Војводини има 100.736 организованих радника и намештеника у 1.104 подружнице оценивши то као значајан успех остварен за релативно кратко време. Иако је број организација био задовољавајући, њихов рад није био интензиван и свестран. Младо и неискусно руководство није успело да покрене рад на свим пољима синдикалне делатности. Посебно се ангажовало на раду око сетве, где су постигнути значајни резултати. Л. Плавшић је рекао да синдикалне организације треба да најактивније раде на јачању привреде што представља најбољу залог очувања и учвршћења народне власти. Посебно је истакао да непријатељ није дотучен на привредном пољу на коме прави велике проблеме. Подвукао је да су сви радници посебно пољопривредни вођени својим патриотским осећањима требали да све своје снаге уложе у процес рада свесни да се залажу за свој народ.³³ У Покрајински одбор ЈСРН Војводине изабрани су: за председника Лазар Плавшић, графичар из Сомбора, за потпредседника Лајчо Дудаш, радник из Суботице, за секретара Ђорђе Бошковић, металски радник из Сремске Митровице.³⁴

Железничари Руме, одмах после ослобођења, поред ударничког рада на успостављању саобраћаја основали су синдикат који је представљао најорганизованiju синдикалну подружницу. Они су такође били активни и на културно-просветном пољу. Њихов хор и дилетантска секција јавно су иступали у Руми и Путинцима. На приредбама су сакупили 105.000 дин. и тим прилогом помогли сиромашне породице изгинулих другова.³⁵

³⁰ *СВ*, 4. V 1945, 5.

³¹ *Истио*, 6. V 1945, 4.

³² *Истио*, 9. V 1945, 2.

³³ *Истио*.

³⁴ *Истио*. Упор. *Борба*, 8. V 1945, 2 и *Рад*, 18, 2. VI 1945, 4.

³⁵ *Истио*, 9. V 1945, 2.

Помоћ радника војсци, рањеницима и пострадалим крајевима

Радници Војводине су се истакли у пружању помоћи јединицама НОВЈ, рањеним борцима и пострадалим у пасивним крајевима. У томе су предњачили радници Новог Сада, Суботице, Сомбора, Вршца, Врдника, Панчева, Руме и др. На Првом конгресу Антифашистичке омладине Војводине одржаном 27–29. децембра 1944. поред осталог констатовано је да је омладинац, делегат из Митровице, за 398 радних сати поправио 102 пушке, 6 митраљеза и бацача.³⁶ Радници Централне обућарнице у Вршцу су на сопствену иницијативу уштедели за војску преко 100 kg масти, око 25 kg шећера и око 25 kg кекса.³⁷ Током јануара железничари у Срему су за борце НОВ прикупили: 267 kg масти, 189 kg соли, 66 комада сапуна и у новцу 26.600 куна.³⁸

Наведено је да се осећао велики недостатак у карбиду којим се врши швајсоване метала. У једној таквој фабрици радило је тада 50 радника, док их је за време окупације било 150. И поред тога производња је била већа него за време окупације. Недостатак карбида је решен на тај начин што је један радник те фабрике пронашао начин како да се врши швајсовање помоћу плина. Радници те фабрике примили су наруџбину за израду 15 војничких кухиња за борце НОВ у року од 8 дана. Ударничким радом они су направили 20 уместо 15 кухиња.³⁹

Радници једне аутомеханичарске радње у Бачкој Паланци чији је власник био Немац и фашиста су одмах после ослобођења извршили читав низ оправки. За свој рад они нису примали плату него су следовали њанужније намирнице. Конференција поводом регулисања исплате надница одржана је 15. јануара 1945. Предложено је да се за рад од 15. новембра 1944. до 15. јануара 1945. не приме никаква плата већ да се сав новац преда Народноослободилачкој војсци. Сви сем једног радника су гласали за тај предлог. Тако је одлучено радно време да износи 9 и по часова дневно и то 8 да се плаћа, а један и по час да радници раде бесплатно.⁴⁰

Творница зуботехничких инструмената „Даграф“ прва у нашој земљи настрадала је приликом бомбардовања, али је ипак марта 1945. сваког дана испоручивала инструменте потребне војсци. Највише су прављени екстензиони апарати за лечење прелома костију. Један мајстор је пронашао начин на који може да се плете савитљива осовина за бушење зуба. Он је такође пронашао и усавршио и друге алатке и стројеве. Сви радници су с вољом учествовали у раду, а један час недељно су радили бесплатно у корист војске.⁴¹

³⁶ *Истио*.

³⁷ *СВ*, 5. I 1945, 2.

³⁸ *Истио*, 25. I 1945, 4.

³⁹ *СВ*, 11. II 1945, 6.

⁴⁰ *Истио*, 17. II 1945, 2.

⁴¹ *Истио*, 15. III 1945, 4.

Радници фабрике коже „Дохналек“ у Земуну да би што више помогли борцима НОВЈ на фронту дали су једну ударну недељу од 11. до 18. марта и израдили 12.000 фуси горње коже и 3.000 kg ђона за ципеле бораца.⁴² У кухињи обућарских радника у Вршцу је уштеђено око 100 kg масти, 107 kg кекса, 70 kg соли и 26 kg шећера. Радници су све те намирнице послали борцима на фронт. Истовремено, обућарски радници су за пострадале крајеве сакупили 110.720 дин.⁴³ У фабрици „Вукојчић“ у Земуну поред осталих одељења постојала је и конфекција која је правила одела искључиво за борце НОВЈ. На основу искуства радника „Војне одеће“ уведен је ланчани систем којим је знатно повећана производња.⁴⁴ Радници Ристићеве фабрике у Новом Саду су се истакли у раду за рањенике.⁴⁵ Рудари Врдника под руководством свога синдиката фебруара 1945. приложили су једнодневну зараду у корист незбринутих породица бораца који су погинули у борби или се налазе у Југословенској армији. Врднички рудари су такође 25. марта радили ударнички и сав произведени угаљ уступили болничком центру у Сремској Митровици. Неки рудари су радили на сечи дрва испоручивши болничком центру четири вагона.⁴⁶

Радници једне фабрике у Суботици произвели су 168.000 m завоја, награду за прековремени рад уступили су пострадалим крајевима.⁴⁷ Радници и намештеници фабрике шећера у Црвенки под руководством радничког синдиката су два ударничка дана, три ударничка поподнева и приход са једне приредбе у износу од 140.750 динара уступили борцима НОВЈ. Раднице су нарочиту пажњу посветиле организовању помоћи фронту и рањеницима, односећи им пакете са храном, вешом и другом текстилном робом.⁴⁸

Пољопривредни радници Војводине до маја 1945.

Рад пољопривредних радника био је од прворазредног значаја како за јесењу бербу и сетву 1944. тако и за пролећну сетву 1945. јер је Војводина била житница и у новој држави. Недостајали су радна снага и пољопривредни инвентар, које је непријатељ у знатној мери уништио. Ускоро се отварају тракторски крусеви у Новом Саду, Суботици, Врбасу, Иригу, Кикинди, Перлезу, Јаша Томићу, Српској Црњи и другим местима.⁴⁹ Радило

⁴² *Исио*.

⁴³ *Рад*, С, 24. III 1945, 2.

⁴⁴ *СВ*, 1. IV 1945, 4.

⁴⁵ *Исио*, 5.

⁴⁶ *Исио*, 7. IV 1945, 2.

⁴⁷ *Рад*, 11, 14. IV 1945, 2.

⁴⁸ *СВ*, 28. IV 1945, 2.

⁴⁹ Више о њима видети рукопис рада Бодрожих Милице, Радничка класа Војводине од 1941–1945.

се и дању и ноћу. Поред тракторских станица постојале су и покретне радионице.⁵⁰ Оне су оправљале мање кварове на лицу места па се захваљујући томе постизало максимално искоришћавање трактора. Почетком априла 1945. министар за пољопривреду др Васа Чубриловић издао је наредбу о организацији и задацима пољопривредних станица⁵¹ овластивши њихове управе да по потреби врши пребацивање трактора и других пољопривредних машина са једног подручја федералне јединице на друго. Главни НОО Војводине је још 10. марта 1945. донео одлуку о наградама за пољопривредне радове у Војводини.⁵²

Ударничко такмичење радника Војводине њред Први мај 1945.

Априла 1945. организовано је ударничко такмичење пред Први мај у производњи артикала неопходних Армији и позадини. Тада је до максимума појачан ударнички рад у текстилној фабрици у Панчеву⁵³ и Оџацима⁵⁴, фабрици цемента у Беочину⁵⁵, Централној војној гаражи у Сомбору и др. У Централној гаражи радило се 3–4 сата прековремено. Ударнички се радило на оправци других локомотива. Истицали су се и ложачи машиновође који су на локомотиви били непрекидно и по 60 и више часова. На синдикалној конференцији радници су решили да до Првог маја свакога дана раде по два сата прековремено. Радници ложионице су узели да обрађују око 120 јутара земље надајући се да ће до Првог маја завршити са сетвом.⁵⁶

У вези са првомајским такмичењем сомборских радника истицало се да све више долази до изражаја самопрегорни рад радника који се манифестује у резултатима, темпу рада и квалитету производње. Радници текстилне индустрије су током такмичења премашили норму за 90%. Недостатак сировина спречавао је раднике да постижу још боље резултате. Поред свог редовног посла они су учествовали са радницима и намештеницима осталих предузећа у обради 820 јутара земље. Да не би било застоја, један радник је радио на три разбоја.⁵⁷

Ливница „Бон“ у Великој Кикинди и поред знатног недостатка стручних радника повећала је производњу за 50% преко норме. И железничко особље, посебно машиновођа и један ложач из Велике Кикинде,

⁵⁰ *Борба*, 1. IV 1945, 2.

⁵¹ *Истио*, 4. IV 1945, 2.

⁵² Ј. Попов, *Главни НОО Војводине*, 126, 267–269 и *Борба*, 11. III 1945, 2.

⁵³ *Рад*, 11, 14. IV 1945, 3. Упор. *СВ*, 7. IV 1945, 2.

⁵⁴ *СВ*, 8. IV 1945, 2.

⁵⁵ *Истио*, стр. 3.

⁵⁶ *Истио*, 23. IV 1945, 5.

⁵⁷ *Истио*, 28. IV 1945, 2.

истакла се у једномесечном такмичењу за Први мај.⁵⁸ Осморица радника железничке ложионице у Новом Саду су за два дана утоварили 10 вагона у шлеп којим су пребачени у Срем.⁵⁹

У првомајском такмичењу учествовали су и радници машинских радионица у Србобрану, трактористи и радници млина. Млинари су дуже времена производили максималне количине брашна за потребе грађанства, установа и војске.⁶⁰ Ударници су били и радници фабрике „Вукојчић“.⁶¹ Према писању *Слободне Војводине* од 1. маја 1945. ударнички се радило и на обради земље у новосадском округу, као и на оспособљавању фабрика и предузећа у сомборском, петровградском, суботичком и другим окрузима. Радници су се истицали новаторством. Тако је радник Киш Бела током првомајског такмичења конструисао алатку за серијско фрезовања и хобловање летава за стругове.⁶² Ударнички се радило и у фабрици јуте и конопље у Паланци. У Сремској Митровици су се истицали трактористи. Сви радници млина у Старом Бечеју су били ударници.⁶³ Они су за 15 дана самлели око 400.000 kg жита и уштедели 3 тоне горивног материјала. У млину је било запослено 11 радника, а радили су као да их је двоструко више. Ударнички се радило на обради земље и у другим окрузима.⁶⁴ Машиновође и ложачи Суботице су дневно просечно радили по 15 до 18 часова. Стругари, бравари и остали радници су омогућили да се само од 10. до 30. априла избаци 275 локомотива за возове које је требало оспособити. Радници су прековремено радили на обради земље, скупљању старог гвожђа и др. Поред повећања производње, новаторства, радници су радили и на побољшању квалитета својих производа.⁶⁵

О првомајском такмичењу Вида Брчин констатује: „Како се приближавао 1. мај радни занос је био обележен бројним плакатима о постигнутим успесима група и појединаца. Такмичарски дух је постојао принцип рада у фабрикама и у пољима. Радни људи желели су да што већим успесима обележе међународни празник рада и допринесу коначном уништењу непријатеља“.⁶⁶

У металној индустрији „Штолц“ у Кули било је радника који су за време првомајског такмичења пребацили норму 25–30%. И текстилци овог града су се истицали у ударничком раду па су неки радници пребацивали норму и за 82,9–93%, док је целокупно предузеће пребацило нор-

⁵⁸ *Истио*, 1. V 1945, 3.

⁵⁹ *Истио*, 29. IV 1945, 5.

⁶⁰ *Истио*.

⁶¹ *Истио*, 1. V 1945, 3.

⁶² *Истио*, стр. 2–3.

⁶³ *Истио*, 4. V 1945, 3.

⁶⁴ *Истио*, 1. V 1945, 2–3.

⁶⁵ *Глас омладине*, 1. V 1945, 6.

⁶⁶ Вида Брчин, *Више од животиња*, Бечеј, 1979, 398.

му за 40%. Радници државног предузећа „Брандекер“, њих 234, дали су 75.317 бесплатних радних часова. У првомајском такмичењу радници фабрике ћебади „Футо“ такође су премашили норму за 25–30%. Било је и радника који су у то време дали доста радних часова бесплатно. Радници „Униона“ поред ударничког рада у фабрици са 20–30% учествовали су и у пољопривредним радовима. Пољопривредни радници Куле су учествовали у пољопривредној кампањи пребацујући норму и за 30 до 50%. И они су се истицали добровољним радом.⁶⁷ И вршачки обућари пред Први мај (њих 28) су повећали производњу, неки од њих и за 60–70%.⁶⁸

Први мај је величанствено прослављен уз огромно учешће народа у целој Војводини. Око 30.000 Новосађана је на излетима радосно прославило први слободни Први мај. У Петровграду у прослави је учествовало око 25.000 људи, у Сомбору преко 12.000, у Суботици око 30.000. У Земуну и околини у првомајској прослави је суделовало око 17.000 радника, сељака, грађана и војске, а у Сремској Митровици 4.000. У Вршцу је 12.000 људи прославило Први мај, а у Кикинди 17.000 учесника. Свечана прослава у Панчеву се одвијала уз присуство око 18.000 људи, Бачком Петровцу око 2.000, а у Србобрану око 6.000.⁶⁹

MILICA BODROŽIĆ

THE WORKING CLASS OF VOJVODINA FROM LIBERATION TILL THE END OF THE WAR 1945.

Summary

Vojvodina, like other parts of the country, was devastated by the war and in great need of resources for the reconstruction of its factories, bridges and railways. The immediate goal was to produce the articles necessary for the civilian population and the front, as well as those needed to support the National Liberation Army of Yugoslavia in its struggle against the foreign enemy and the domestic collaborators.

⁶⁷ *Рад*, 16. VI 1945, 3.

⁶⁸ *Истио*, 13, 1. V 1945, 2.

⁶⁹ *СВ*, 3. V 1945, 2. Упор. *Борба*, 3. V 1945, 4. У *Борби* пише да је у Новом Саду у првомајској поворци суделовало око 35.000 људи. Вид. и Вида Брчин, *н. д.*, 400–401. Међутим, Први мај се славио и за време НОБ. Тако је *Слободна Војводина* у броју 14 од 5. V 1944, стр. 2, донела подужу чланак под насловом „Првог маја Срем је извршио смотру својих снага за последње битке“.

Immediately following the liberation, workers took part in the general process of reconstruction. Soon in Petrovgrad (present Zrenjanin), 12 companies and railway workshops were operating.

The workers in Vojvodina were organized in volunteer brigades for the purpose of aiding both the soldiers at the front and the background forces. Volunteer work brigades were present in all four of the existing sugar factories. From November 1944, workers were organized in trade unions. In January 1945, a series of mass meetings and conferences were organized in Vojvodina for the purpose of forming trade union action committees. At the meeting of the United Workers of Vojvodina, held on 6 May, 1945 in Novi Sad, it was concluded that Vojvodina had a total of 100,736 workers employed at 1104 work locations.

The workers of Vojvodina aided the units of the National Liberation Army of Yugoslavia, wounded fighters and regions which had suffered the consequences of war or those which had already been underdeveloped. The and harvest seasons in 1944 and 1945, since Vojvodina was the greatest grain producing region of the new state. In April 1945, a competition of volunteer workers was organized in honor of 1st May, Workers' day. This paper is based on extensive published literature and contemporary newspapers.